

UDK 811.163.42'367.322
Lada Badurina, Nikolina Palašić
Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet
lbadurin@ffri.hr
nikolina.palasic@ffri.uniri.hr

ODGOVORI NA PITANJA O PITANJIMA

Pitanjima se u ovom radu pristupa kao pragmatičkoj kategoriji, dakle onoj vezanoj uz govorni čin (tj. uz govornika i sugovornika) te ih se u tom smislu razlikuje od upitnih rečenica kao sintaktičke (gramatičke) kategorije. U vezi s time utvrdit će se da formalnogramatičko ustrojstvo (upitna rečenica) i pitanje kao vrsta govornoga čina nužno ne korespondiraju. Recimo, ima pitanja koja se po ustrojstvu ne razlikuju od izjavnih rečenica, distinktivna je tek rečenična intonacija (npr. *Ime?* ili *Dolazite?*), ali i onih na koja se, usprkos ustrojstvu upitne rečenice, od sugovornika ne očekuje odgovor, već neki drugi tip reakcije (*Zašto je prozor zatvoren?* ili *Hoćeš li batina?*). U nastavku na pitanja će se motriti upravo kroz prizmu interakcije među sugovornicima pa će se posebno razmatrati njihova moguća/pretpostavljena ilokucijska snaga.

Ključne riječi: pitanje, upitna rečenica, govorni čin, pragmalingvistika, ilokucija

In this article, questions are treated as a pragmatic category—that is, as a category closely related to the speech act (i.e., to the speaker and his interlocutor), and are in this sense distinguished from interrogative sentences, which are a syntactic (grammatical) category. Based on this distinction, the article establishes that the formal grammatical structure (interrogative sentence) and question as a type of speech act are not necessarily the same thing. For example, there are questions the structure of which is the same as that of declarative sentences, differing from statements only in the intonation used (e.g., *Name? Or Coming?*), and there are those which, despite the fact that they have the structure of an interrogative sentence, do not require the interlocutor to respond but instead to react in some way (*Why is the window closed?*, *Are you trying to pick a fight?* or *Oughtn't you apologize?*). In the remainder of the article, questions are analyzed through the prism of interlocutors' interaction, with special attention devoted to the potential illocutionary force of questions.

Keywords: question, interrogative sentence, speech act, pragmalinguistics, illocution

1 Uvodno

U vezi s pitanjima nameće se mnogo pitanja. U gramatičkim opisima njima se gotovo u pravilu ne pridaje dovoljno pozornosti. Razlog tome – nema sumnje – leži u činjenici njihove izrazite i izravne povezanosti s *govornim činom*. U tom smislu ona su bliska obraćanjima (odnosno vokativima, tj. vokativnim konstrukcijama), imperativima i uzvicima – naime i pitanjima se, i obraćanjima, i vokativima uspostavlja neposredan kontakt među sudionicima komunikacijskoga događaja, između govornika i sugovornika, između *prvoga* i *drugoga lica*. Ipak, pitanja se izdvajaju po svojoj specifičnoj

ulozi u razgovornoj situaciji: njima ne samo da se govornik obraća sugovorniku te da ga poziva da zamijene uloge (kada *drugo lice* postaje *prvo lice*, a *prvo lice* postaje *drugo*), ne samo da govornik očekuje ili zahtijeva neku reakciju sugovornika nego se od sugovornika iziskuje i kakva obavijest (npr. *Koliko je sati?*, *Kako se zoveš?*, *Jesi li gladan?*, *Jesi li za kavu ili sok?*, *Mi smo se već negdje sreli, zar ne?* i sl.). Pitanja su, drugim riječima, »u većoj mjeri usmjerena na samu obavijest, na njezin sadržaj« jer njima govornik »daje do znanja da nešto ne zna, da su mu znanje odnosno obavijest kojima raspolaže u čemu manjkavi ili da nije siguran u ono što zna (ili misli da zna) pa onda od sugovornika traži da ga obavijesti o tome, tj. da ukloni neizvjesnost (modalnost, hipotetičnost) koju pitanje uvijek pretpostavlja i sadrži« (Pranjeković 2013: 17).¹ U tom smislu i mi ćemo se baviti pitanjima: obratit ćemo pozornost na njihovu sintaktičku strukturu, ali i više od toga zanimat će nas funkcija (uloga) ili funkcije (uloge) pitanja u različitim komunikacijskim situacijama. I upravo će to – riječju, intencija govornika da od sugovornika dobije željenu informaciju – biti ključno za prepoznavanje pitanja, pa i neovisno o njihovu formalnogramatičkome ustrojstvu. No krenimo redom!

2 Gramatika pitanja

Valja nam ponajprije reći da načelno razlikujemo **upitnu rečenicu**, koju odlikuje naročito sintaktičko ustrojstvo, i **pitanje** kao vrstu govornoga čina. No odmah moramo pridodati i to da će se pri opisu sintaktičkoga ustrojstva, pa i pri pokušaju tipologizacije upitnih rečenica (i/ili pitanja) nerijetko potvrditi *presijecanje* dvaju pristupa i kriterija – upravo gramatičkoga i pragmatičkoga (ili pragmalingvističkoga). S druge pak strane pojmovno-terminološka razlika između upitnih (interogativnih) rečenica i pitanja pokazat će se funkcionalnom i u punoj mjeri održivom ponajprije u slučajevima nepodudaranja formalnogramatičkog ustrojstva i funkcije takva ustrojstva u komunikaciji (konkretno, u slučajevima upitnih rečenica koje nisu pitanja ili kod pitanja koja nisu upitne rečenice), o čemu će više riječi biti u nastavku.

Prvu i iznimno respektabilnu raspravu o pitanjima u hrvatskome jeziku potpisuje hrvatski filolog August Musić:² u trima je brojevima *Rada* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u razdoblju od 1909. do 1914. objavio studiju (na čak 266 stranica) *Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku*. Zanimljivo je ovdje napomenuti da je autor odmah na početku istaknuo važnost pitanja za komunikaciju (»bez njih razgovora ne bi gotovo ni moglo biti«), ali je isto tako upozorio na podzastupljenost te teme u gramatikama (»nema sintaktičkog područja, za koje bi današnja gramatička nauka tako slabo marila kao za njih, i to ne samo u slavenskim, nego i u drugim indoevropskim jezicima«) (Musić 1909–1914: I, 101).

¹ Znakovito, poglavlje u Pranjekovićevoj knjizi nosi naslov *Gramatika govornika i sugovornika*. Tekst je prvi put objavljen 2008. u zborniku radova XIV. Međunarodnog slavističkog kongresa održanog u Ohridu.

² August Musić, podrijetlom Slovenac, bio je hrvatski lingvist i dugogodišnji profesor grčkoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Iako formalno, po obrazovanju, nije bio slavist ni kroatist, za njim su ostala vrijedna djela posebice iz područja sintakse hrvatskoga jezika. Usp. Pranjeković 1989.

Musićeva polazišna teza jest da su sva pitanja ustvari hipotetičke rečenice, što više najavljuje da se uz tu pretpostavku sve vrste pitanja mogu lako razumjeti. Slijedi podrobno razrađena tipologija pitanja. Ukratko, autor navodi osam tipova pitanja »prema formalnim razlikama, koje ponajviše znače i materijalne razlike« (Musić 1909–1914: I, 102):

- I. Pitanja s partikulom *li*³ koja mogu biti
 - a. pozitivna (npr. *Može li to biti?*)
 - b. negativna (npr. *Nisam li ti govorio?*)
- II. Pitanja bez upitne partikule (npr. *Čuješ mene, mladi kaurine?*)
- III. Pitanja s partikulom *da* (*li*) (npr. *Da mi nisi brata otrovala?*)
- IV. Pitanja s partikulom (*j*)*eda* (*li*) (npr. *Eda li su svi proroci?*)
- V. Pitanja s partikulama *ali*, *ili*, *oli* (npr. *Ali si se na mene rasrdio?*)
- VI. Pitanja s partikulom *zar* (npr. *Zar ste i vi tako nerazumni?*)
- VII. Disjunktivna pitanja (npr. *Snim li sanak ili vidim?*)
- VIII. Pronominalna pitanja (npr. *Znaš li, brate, što ti konj posrće?*)

Iako Musić u svojoj studiji donosi niz zanimljivih opažanja, koja bi se mogla dodatno komentirati,⁴ mi ćemo se ovdje ukratko osvrnuti tek na dvije već spomenute autorove teze.

Prva je ona o **hipotetičkoj naravi pitanja**. Musić će se naime sasvim jasno ograditi od tada općeprihvaćena vjerovanja da su pitanja postala od tvrdnji⁵ konstatacijom da između tvrdnje i pitanja postoji »golem jaz« pa – veli – ne može »dopustiti, da bi proces bio tako jednostavan«. Pokazat će to na primjeru dviju rečenica (ili dvaju iskaza) – tvrdnje *Pišu* (koja znači 'Ja tvrdim /mi tvrdimo/ da oni pišu') i pitanja *Pišu?* (koje znači 'Tvrđiš li ti /tvrdite li vi/ da oni pišu?'). Dakle jednim se iskazom nešto tvrdi, drugim traži obavijest o nekoj tvrdnji, a uz to se – reći će – »mijenja i lice, od kojega tvrdnja dolazi, jer u prvom slučaju dolazi tvrdnja od prvoga, a u drugom od drugoga lica« (Musić 1909–1914: I, 102–03).⁶ Stoga će Musić ustrajati na tumačenju da se pitanja, posebice indirektna, izvode iz hipotetskih rečenica (npr. rečenica *Samo mi kaži, hoću li naći sve tri stvari* zapravo znači *Samo mi kaži, hoću li /= ako ću/ naći sve tri stvari*) (Musić 1909–1914: I, 103). Slično će napokon utvrditi i za direktna pitanja: *Pišu (li)?* dolazi od hipotetske rečenice *Ako pišu (kaži da pišu)*, tj. *Prihvaćam ili dopuštam da pišu* (ili i: *možda pišu*) te će zaključiti: »pa stoga ti velim: kaži, da pišu! – postala [je] direktno pitanje t. j. oblik govora, kojim se za slučaj, da nekakvi ljudi pišu, netko poziva, da kaže, da pišu« (Musić 1909–1914: I, 110).

³ O pitanjima s česticom *li* opširnije u Pranjković 2012: 36–38.

⁴ Opširniji i komentiran prikaz ove studije nalazi se u Pranjković 1989: 46–52.

⁵ Potkrepljivalo se to naročito pitanjima bez upitne čestice (npr. *Jes' hodio u Ercegovinu? Jes' do' dio dvoru Ljubovića?*), kakvih ima u svim indoeuropskim jezicima, koja se od tvrdnji razlikuju samo upitnom intonacijom, te se – bilježi Musić – smatralo »da se glas, s kojim se ustvrdna rečenica izgovara, na kraju povisio, da bi se pokazalo očekivanje odgovora«.

⁶ Da je pitanje preoblika izjavne rečenice, moglo bi se prihvatiti kad bi pitanje *Pišu?* značilo 'Tvrđim li ja (tvrdimo li mi) da oni pišu?'. U tom kontekstu može se aktualizirati (suvremeno) tumačenje pitanja kao preoblika rečeničnoga ustrojstva (usp. npr. Katičić 1986: 134–35).

Druga autorova teza na koju se želimo osvrnuti jest ona da se tipologizacija pitanja vrši **po formalnim, ali ujedno i po materijalnim razlikama** (kriterijima). I ako se navedena formulacija na prvi pogled možda i ne čini sasvim jasnom, njezin pravi smisao nalazimo u ovome: **formalne** (tj. strukturne) razlike među upitnim rečenicama u tijesnoj su vezi sa **stvarnim** (odnosno funkcionalnim) razlikama! Takvo gledište potvrđuje i našu polazišnu postavku o (ne)mogućnosti striktno pojmovno-terminološke razdiobe upitnih rečenica s jedne i pitanja s druge strane.

Na tragu te misli osvrćemo se na dosad najpotpuniju klasifikaciju upitnih rečenica i/ili pitanja u hrvatskome jeziku (usp. Mihaljević 1995. i Mihaljević 2011).⁷ Milan Mihaljević polazi od konstatacije da su upitne one rečenice čiji dopunjač (C) sadržava upitno obilježje [+ Q] te da je to obilježje u hrvatskome jeziku jako, što znači da mora biti glasovno ostvareno bilo kao posebna riječ bilo kao posebna, upitna intonacija.⁸ S obzirom na to pitanja se dijele u sljedeće skupine:

1. **Jesno-niječna** (ili **potvrдно-niječna**) **pitanja** kod kojih je u pitanju cijela propozicija, a mogu biti nulta ili intonacijska (npr. *Krešo piše pjesme?*) ili čestična (npr. *Zar da ostanemo do jutra?*).
2. **Dopunska pitanja** ona su u kojima se upitni dio nalazi na kraju strukture i na njih se očekuje samo potvrđan odgovor, tj. potvrda propozicije iskazane u prvom dijelu (npr. *Lijep dan, zar ne?*).
3. **Posebna (zamjenička) pitanja** kojima se ne pita je li cijela rečenica istinita ili nije, nego se pita samo za jedan njezin dio (odatle naziv *posebna*). Dvije su njihove značajke: (a) uvedena su posebnim upitnim riječima (jednom ili više njih) obično zamjeničkog podrijetla te (b) da surečenica koja slijedi iza te riječi sadrži jedno ili više praznih mjesta. Na takva se pitanja ne može odgovoriti ni niječno ni potvrđno, već riječju ili skupom riječi koji popunjava prazno mjesto u rečenici te tvrdnju čine istinitom (npr. *Koga voli Ivan?*).
4. **Alternativna pitanja** ona su u kojima su nabrojani mogući odgovori te se od sugovornika očekuje da odabere jedan (npr. *Odlazite li danas ili sutra?*). Na njih se dakle ne može odgovoriti ni potvrđno ni niječno, niti su to otvorena pitanja koja treba nadopuniti.
5. **Eho pitanja** (ili **ječna pitanja**) izrazito su komunikacijski uvjetovana: javljaju se kao reakcija na sugovornikov iskaz bilo da što nismo dobro čuli ili razumjeli bilo da nam se učinilo nevjerovatnim. Upitna zamjenica ostaje na mjestu tipičnom

⁷ Iako jasno razlučuje pitanja (kao govorne činove kojima govornik želi što god saznati od sugovornika) od upitnih rečenica (kao posebnih sintaktičkih konstrukcija, što znači da ih valja definirati formalno) (usp. Mihaljević 1995: 19; Mihaljević 2011: 35), Mihaljević će jedan svoj tekst nasloviti *Upitne rečenice u hrvatskom jeziku*, a drugi *Pitanja u hrvatskome jeziku*. U obama tekstovima predstavlja istu klasifikaciju upitnih rečenica/pitanja. No za takvo što možemo naći opravdanja. Formalnogramatička struktura upitne rečenice tijesno je povezana s očekivanim/zahtijevanim odgovorom na njega, a to već pretpostavlja razgovornu situaciju. S druge pak strane nepodudarnost će između formalnoga (rečeničnog) ustrojstva i funkcionalnosti iskaza rasvijetliti nadasve zanimljivo područje pragmatike pitanja (o čemu više u nastavku).

⁸ U vezi s ovim imamo jednu zadržku. Smatramo naime da bi se moglo promišljati i o posebnom tipu pitanja (ne i upitnih rečenica) – nazovimo ih kontekstualno uvjetovanima, koja se u strogo formalnom smislu ne razlikuju od izjavnih rečenica. I o tome više u nastavku.

za sintaktičku ulogu koju predstavlja i na njoj se nalazi rečenični naglasak (npr. *U gradu si sreća KOGA?*).

U osnovnim crtama navedena klasifikacija upitnih rečenica/pitanja zorno nam svjedoči o tome kako je za određenje (tipa) pitanja od podjednake važnosti formalno ustrojstvo upitne rečenice kao i funkcija tako ustrojena pitanja u komunikaciji (kakav je odgovor na njega moguć i kakav se odgovor očekuje – što se pak dalje dovodi u vezu sa stvarnim govornikovim potrebama u konkretnoj razgovornoj situaciji). Drugim riječima, mogli bismo reći da se pitanja dijele upravo s obzirom na »različite vrste neizvjesnosti« koje govornik njima nastoji otkloniti (usp. Pranjković 2010: 291).

Napokon novi će pogled na problematiku pitanja – očekivano s obzirom na svoju *funkcionalnu* narav – otvoriti funkcionalna gramatika.⁹ O pitanjima je u njoj riječ s obzirom na tzv. interpersonalnu (meta)funkciju jezika (naime onu koja je usmjerena na održavanje društvenih odnosa, na izražavanje društvenih uloga, a koje uključuju i komunikacijske uloge).¹⁰ U tom kontekstu pitanja su jedna od »govornih funkcija« (*speech functions*) – uz izjave, odgovore, naredbe i usklrike (*exclamations*). Te se govorne funkcije gramatički izražavaju pomoću sustava »rečeničnih modusa« (*mood*, svojevrsno rečenično »raspoloženje«), čije su pak glavne opcije deklarativi (izjavne rečenice), upiti (upitne rečenice različitih tipova) i imperativi. (Usp. Halliday 1970: 175, 189.) Konkretno, u Hallidayevu je gramatičkom opisu riječ o rečenici/iskazu (u njegovoj terminologiji *clause*)¹¹ u njezinu značenju kao razmjene (*exchange*)¹² – pri čemu je važan upravo spomenuti gramatički sustav rečeničnih modusa. U svakom slučaju, istodobno s organizacijom poruke (dvočlana struktura – tema i rema) klauza se potvrđuje i kao interaktivni događaj koji uključuje govornika (načelno i osoba koja govori i osoba koja piše) i slušatelja odnosno slušatelj. U govornome činu govornik prihvaća određenu govornu ulogu te na taj način komplementarnu ulogu dodjeljuje slušatelju. Primjerice, postavljajući pitanje govornik preuzima ulogu tražitelja informacije, a od slušatelja zahtijeva da preuzme ulogu dobavljača/isporučitelja zahtijevane obavijesti (usp. Halliday 2004: 106).

⁹ Ne ulazeći ovdje detaljnije u problematiku metodologija gramatičkoga opisa, pristajemo uz njihove podjele na formalne (tradicionalne) i funkcionalne (tj. one koje se u većoj mjeri zanimaju za jezičnu funkciju/jezične funkcije). Usp. i Borucinsky–Tominac Coslovich 2015. Ovdje se osvrćemo na jedan od poznatijih modela funkcionalne gramatike – (sistemsku) funkcionalnu gramatiku M. A. K. Hallidaya.

¹⁰ Uz interpersonalnu u sistemske funkcionalnoj lingvistici/teoriji i funkcionalnoj gramatici spominju se još ideacijska (iskustvena i logička) te tekstna metafunkcija jezika.

¹¹ Hallidayev pojmovno-terminološki sustav nije dokraja korespondent hrvatskome i praškome, iako su zamjetni utjecaji i praške aktualne sintakse (funkcionalne rečenične perspektive). Za njega je rečenica (*sentence*) u prvome redu pravopisni pojam (njezine su značajke veliko početno slovo i točka), a klauza (*clause*) – jednostavna ili složena (*clause complex*) – središnja je procesna jedinica (*processing unit*) leksikogramatike: u klauzi se značenja različitih vrsta *mapiraju* u integriranu gramatičku strukturu (usp. Halliday 2004: 6, 10).

¹² Uključujući se u govornu razmjenu sugovornici ostvaruju brojne namjere/svrhe. Moglo bi se štoviše reći da je taj popis otvoren (npr. naredba, isprika, potvrda, poziv, odbijanje, vrednovanje, opis itd.), ali će se ipak kao temeljne svrhe svake razmjene izdvojiti **davanje** (i uzimanje) te **zahtijevanje** (i dobivanje) predmeta razmjene. Usp. Thompson 2004: 46.

Naposljetku moramo reći da funkcionalni aspekt u gramatički opis hrvatskoga jezika unosi *Gramatika hrvatskoga jezika* Josipa Silića i Ive Pranjkovića. Vrlo slično komentiranom funkcionalnom pristupu, u njoj se spominje **priopćajna svrha** – naime »svaka rečenica mora sadržavati i obavijest o tome želi li govornik sugovornika o čemu obavijestiti, dobiti od njega kakvu obavijest ili sudionika govornog čina potaknuti, motivirati na govorni ili kakav drugi čin, izraziti svoj odnos (emocionalni) prema onome o čemu se priopćuje, reagirati na kakvu dobivenu obavijest ili sl.« (Silić–Pranjković 2005: 281). S obzirom na priopćajnu svrhu rečenice se u nastavku dijele na izjavne (deklarativne), upitne (interogativne) i usklične (ekslamativne).

3 Pragmatika pitanja

U našem promišljanju pitanja trajno se provlači pitanje njihove uklopljenosti u komunikacijsku interakciju (govorni događaj). Red je stoga da napokon više pozornosti posvetimo upravo pragmatiki pitanja.

Ako se i složimo s tvrdnjom da je za određenje pojma pitanja od prijeke važnosti funkcionalnost tog tipa govorne aktivnosti u međuljudskoj jezičnoj interakciji, što pretpostavlja da govornik pitanjem traži od sugovornika određenu obavijest i/ili da ga potiče na neku vrstu akcije (najčešće je to zamjena uloga govornika i sugovornika, pa onda i prvog i drugog lica), još uvijek nismo riješili problem mnogih *rubnih* oblika vrste.

U najkraćim crtama može se podsjetiti na već spominjani izostanak podudaranja između s jedne strane formalnog ustrojstva upitne rečenice te s druge pitanja kao vrste govornoga čina. Neće naime biti teško dokazati da ima upitnih rečenica kojima se od sugovornika ne traži informacija, odnosno čija ilokucija nije pitanje, već se njima sugovornika potiče na kakav drugi tip djelovanja.¹³

I dok je u klasičnoj retoričkoj i stilističkoj literaturi tzv. retoričko pitanje odavno prepoznato kao ono *na koje se ne očekuje odgovor* (usp. Bačić 2012: 271–75;¹⁴ o pragmalingvističkom aspektu takva pitanja više u nastavku), pozornost ćemo ovdje usmjeriti na pitanja – ili, bolje, upitne rečenice – koja predstavljaju neke druge vrste govornih činova. Drugim riječima, razmotrit ćemo pretpostavljene/očekivane odgovore (i/ili otpovijedi?) na odabrana pitanja.

¹³ Milan Mihaljević načelno razlikuje *odgovor* i *otповijed* (što bi odgovaralo engleskom *response*); usp. Mihaljević 1995: 19. Mi međutim smatramo da će se pokušaj distingviranja odgovora i otpovijedi u mnogim primjerima pokazati teško provedivim već i zbog činjenice postojanja različitih tipova (verbalnih i neverbalnih) odgovora koji – u formalnom smislu – govorniku ne daju informaciju na postavljeno pitanje. Naprotiv, smatramo da se svaka reakcija na postavljeno pitanje može smatrati nekom vrstom (očekivana, a samim time u danoj razgovornoj situaciji i primjerena) odgovora.

¹⁴ Šire poimanje retoričkog pitanja – i kao takva *na koje se odgovor podrazumijeva i/ili na koje nitko ne može odgovoriti i/ili* kao pitanja *na koje govornik žuri odgovoriti jer je ono dio njegove diskurzivne strategije* – otvara prostore i za naš pokušaj ako ne klasifikacije pitanja (i odgovora na njih), onda barem evidentiranja nekih njihovih različitih tipova.

Ne pretendirajući dakle na iscrpnost i sustavnost opisa, navodimo ovdje – uz pokoji komentar – neke, smatramo reprezentativne, primjere.

U tom će se kontekstu zanimljivim pokazati sasvim uobičajeno, »razgovorno« pitanje *Kako ste? (Kako si?)*. Repertoar odgovora na njega razmjerno je ograničen (*Hvala, nije loše, Gura se/Deveram, Pamtim bolje dane, Bolje ne pitaj!* i sl.), što zacijelo signalizira i poseban status takva iskaza. Sugovornik naime odgovorom ne daje pravu obavijest o svome stanju – niti govornik takvo što od njega očekuje – već se njime uspostavlja i/ili održava komunikacija te iskazuje poseban tip (konvencionalizirane) uljudnosti. Slične su, fatičke naravi¹⁵ i mnoga druga pitanja kojima konverzacija započinje ili se potiče njezin produžetak (npr. *Kako ste spavali?, Lijep dan, zar ne?, Gdje si ti meni?*¹⁶), među kojima su i ona regionalno i/ili lokalno obojena, npr. bosansko/sarajevsko *Šta ima? ili Će z', ba? ili pak tipično riječko Šta da?*

Produženju kontakta – štoviše najavi novoga pitanja, kojemu govornik pridaje posebnu važnost te ga dodatno najavljuje – namijenjeno je i (*meta*)pitanje *Mogu li te nešto pitati?* Poželjan i očekivan odgovor na njega isključivo je pozitivan: *Da, naravno!* ili samo *Naravno!* Eventualnim sugovornikovim odbijanjem (*Ne dolazi u obzir!, Ne zanimaju me tvoja pitanja!, Gubi se!*) ne samo da se ozbiljno krši načelo uljudnosti¹⁷ već se stvara ili produbljuje konflikt između dviju osoba te se – u konačnici – razgovor/kontakt prekida.

Još je August Musić u svojoj studiji o pitanjima evidentirao postojanje tzv. *polu-pitanja*, tj. struktura koje su samo formalno upitne (Musić 1909–1914, I: 130 i d.), ali spominje i to »da se kadšto i na očito polupitanje dobiva odgovor« (Musić 1909–1914, I: 131).¹⁸ Njih ima i među pitanjima s partikulom *li* (usp. i Pranjković 1989: 48). Za takva imamo obilje primjera. Iskazom *Hoćeš li već jednom začepiti?* govornik zapovijeda/naređuje sugovorniku da zašuti. I dok u tom slučaju ne može biti riječi o uljudnom načinu obraćanja (naprotiv, govornik iskazuje moć nad sugovornikom), pitanjima se nerijetko može ublažiti zahtjev, odnosno indirektnim se govornim činom imperativnost

¹⁵ Prema učenju antropologa Bronisława Malinowskog iz 20-ih godina 20. stoljeća, fatička je komunikacija (grč. *phatos*: govorni) poseban tip jezične komunikacije kojemu je svrha poticanje i održavanje društvenih odnosa (tj. komunikacije), a ne razmjena obavijesti. Roman Jakobson preuzima pojam te govori o posebnoj fatičkoj funkciji jezika, tj. onoj usmjerenoj na kontakt između govornika i sugovornika (usp. Jakobson 2008: 111–12).

¹⁶ Posljednjim se pitanjem – već i zahvaljujući tzv. pragmatičkom dativu govornika (Palić 2010: 280) – iskazuje poseban tip bliskosti među sugovornicima. Doda li se tome da je ono sasvim uobičajeno i u situacijama neposredna kontakta među sudionicima govornog događaja, mogućim odgovorima *Ovdje sam ili Evo me!* i sl. sugovornik uistinu ne daje nikakvu relevantnu obavijest o sebi, već, naprotiv, iskazuje svoju spremnost za daljnji razgovor.

¹⁷ U pragmalingvistici se ističe da u jezičnoj komunikaciji – uz načelo suradnje – djeluje i načelo uljudnosti (engl. *politeness principle*). Ono se može iskazati ovako: *svedaj na najmanju moguću mjeru (u zadanim okolnostima) izražavanje neuljudnih uvjerenja; maksimalno pojačaj (u zadanim okolnostima) izražavanje uljudnih uvjerenja*. O konceptu uljudnosti u pragmatiki/pragmalingvistici usp. npr. Brown–Levinson 1978: 61–71 i dr.; Huang 2007: 115–19; Marot 2005: 56–57.

¹⁸ Navodi i primjer: »Tu su valja da i moja dva brata propala.' Baba mu odgovori: 'Jesu bogme'.«

može iskazati obazrivije, npr. *Mogu li dobiti čašu vina?* ili *Možete li mi dodati sol?/ Biste li bili tako ljubazni da mi dodate sol?* i sl. (usp. i Pranjčković–Badurina 2012).

Već ovih nekoliko primjera posvjedočit će o različitim ilokucijama pitanja (ili, možda, upitnih rečenica).¹⁹ O *višefunkcionalnosti* pitanja slikovito je progovorio urednik zborničke knjige o pitanjima Jan P. De Ruiter. Pitanja su, veli, poput podmetača za čaše u barovima – njihova je primarna/službena funkcija apsorpcija vlage i zaštita površine stola, no u praksi oni mogu imati i dodatne svrhe: na njima se objavljuju reklamne poruke, služe tome da se na njih pribilježe telefonski brojevi, dokoni posjetitelji na njima crtkaraju, a oni ih nervozni lome i trgaju itd., itd. (usp. De Ruiter 2012: 171²⁰).

S druge pak strane morat ćemo osvijestiti i postojanje – nazovimo ih tako – kontekstualnih pitanja. Po formalnom ustrojstvu to su izjavne rečenice (izostaje u njima čak i upitna/uzlazna intonacija), no u kontekstu funkcioniraju kao pitanja, primjerice *Ti si (meni) gladna*. Drugim riječima, izjave su to u čiju istinitost govornik nije i/ili ne može biti siguran, no iskazujući (naizglednu) tvrdnju, on od sugovornika zapravo očekuje *da/ne* odgovor.

Napokon, ukratko i pregledno možemo ilustrirati nepodudaranje formalnog i funkcionalnog pristupa pitanjima (prema De Ruiter 2012: 153):

FORMALNO	FUNKCIONALNO	
	NE	DA
NE	<i>Pada kiša.</i>	<i>Ti si gladna.</i>
DA	<i>Šališ se?</i>	<i>Koliko je sati?</i>

S aspekta pragmatolingvistike pitanja su govorni činovi. Red je stoga da ih u punom smislu riječi stavimo u fokus pragmatolingvistike.

Uvažavamo dakle činjenicu da se pitanja ne izriču uvijek upitnim rečenicama kao i to da upitne rečenice mogu realizirati komunikacijske funkcije koje nisu pitanja. U novijim se istraživanjima često susreću pokušaji sistematiziranja odnosa između upitnih rečenica i pitanja kao komunikacijske funkcije pa, gotovo očekivano, možemo razlikovati dva temeljna pristupa, od kojih jedan u prvi plan stavlja sintaktičku strukturu upitne rečenice, a drugi njezinu semantičku komponentu, koja se potom nužno povezuje s pragmatikom pitanja (usp. Bäuerle–Zimmermann 1991; Altmann 1987). Pozabavit ćemo se stoga pitanjima iz perspektive teorije govornih činova, pri čemu se prvenstveno

¹⁹ U nekim bi slučajevima možda bilo bolje govoriti o upitnim rečenicama, a ne o pitanjima (npr. *Hoćeš li batina?*), ali ima i pitanja na koja se daje neki odgovor, no ne i prava obavijest (recimo pitanje *Imate li sat?* na koje se očekivano uzvraća informacijom o točnom vremenu).

²⁰ Brojevi se za ovu bibliografsku jedinicu ne odnose na stranicu, nego na poziciju u e-izdanju (*kindle-edition*).

oslanjamo na Searleovu (1969) klasifikaciju govornih činova – koja se temelji isključivo na ilokuciji – te na pravila koja je uspostavio za pojedini ilokucijski tip.²¹

Promišljajući o ilokucijskoj snazi pojedinoga govornog čina, Searle je zaključio da se kvaliteta svakoga govornog čina može odrediti prema određenim pravilima koja je svrstao u četiri skupine: pravilo propozicijskog sadržaja, uvodna (pripremna) pravila, pravilo iskrenosti i esencijalno pravilo (Searle 1969: 63). Navedena pravila primijenjena na govorni čin pitanja kažu da je propozicija/propozicijska funkcija proizvoljna, da emitent ne zna odgovor (ne zna je li propozicija istinita ili ne) te da nije očito da bi emitent bez postavljanja pitanja dobio traženu informaciju. Esencijalno pravilo sadrži uvjet da emitent tim govornim činom pokušava dobiti informaciju od adresata, a pravilo iskrenosti pretpostavlja da emitent doista želi tu informaciju (ibid., 66).²²

Ako u kontekstu upravo skicirane Searleove teorije razmotrimo primjerice rečenicu *Pa dobro, misliš li se ti vratiti kući?*, što je, recimo, upućuje majka svome sinu tinejdžeru koji je izišao s društvom, vidjet ćemo da takva rečenica ne ispunjava neke od bitnih preduvjeta prema kojima bi se mogla smatrati govornim činom pitanja. Naime iako emitent u ovom slučaju ne zna odgovor na postavljeno »pitanje«, čime bi se možda prividno moglo ustvrditi da rečenica/iskaz ispunjava uvodno pravilo, on zapravo i ne želi saznati odgovor (ne ispunjava uvjet iskrenosti) – čime se, zapravo, poništava i pravilo propozicijskoga sadržaja. Osim toga ovakvo »pitanje« iznevjerava samu bit pitanja jer zapravo ne zahtijeva odgovor na propoziciju iskazanu tim govornim činom, već neku drugu reakciju. Razmotrimo li ostale Searlove tipove ilokucijskih činova, vidjet ćemo da bez obzira na svoje formalno ustrojstvo (*pitanje/upitna rečenica*) ova rečenica zapravo ispunjava pravila za govorni čin *zahtijevanja* (*request*). Naime pravilo propozicijskoga sadržaja za govorni čin zahtijevanja pretpostavlja neki budući čin recipijenta (*Vrati se kući!*), uvodna pravila odnose se na recipijentovu sposobnost da izvede radnju koja se od njega očekuje te govore o tome kako u normalnom tijeku događaja nije očito da će on izvesti taj čin bez postavljanja zahtjeva. Uvjet iskrenosti glasi: E (emitent) želi da R (recipijent) (to) učini, a esencijalno pravilo jest pokušaj E-a da navede R-a da učini ono što je sadržano u propoziciji. Dodatni Searleov komentar uz čin zahtijevanja kaže da govorni čin naređivanja uza sve navedeno za zahtijevanje pretpostavlja još i emitentov autoritet nad recipijentom, pa u tom smislu gore navedeno »pitanje« možemo protumačiti ne samo kao govorni čin zahtijevanja već i kao govorni čin naređivanja (ibid., 66).

²¹ Podsjetimo, Searle je, nastavljajući se na Austina te pokušavajući detaljnije razraditi i poboljšati njegovu klasifikaciju govornih činova, iznio ideju o pet razreda govornih činova koji se temelje na ilokucijskoj snazi. Svakom od tih razreda pridružio je niz glagola koji predstavljaju odgovarajući govorni čin, no za razliku od Austina u svojim promišljanjima u središte pozornosti ne stavlja glagole u njihovu leksičkom značenju, već se orijentira prema logičkim i pragmatičkim razmatranjima funkcije tih glagola, odnosno načina na koji glagoli funkcioniraju kao dio govornoga čina.

²² Predstavljajući ovdje pitanja s gledišta teorije govornih činova, govorimo o emitentu i recipijentu, odnosno adresatu kojemu je govorni čin usmjeren. Ti su pojmovi korespondentni prethodno upotrebljavanim pojmovima govornik i sugovornik ili pošiljatelj i primatelj poruke.

U kasnijim svojim promišljanjima Searle takve rečenice u kojima postoji nepodudarnost formalnoga ustrojstva i komunikacijske funkcije naziva indirektnim govornim činovima te ih u prvim naznakama svoje teorije opisuje kao slučajeve u kojima govornik izgovara rečenicu, misli ono što kaže, ali misli i još nešto (1975: 59). Takvi iskazi imaju dvije ilokucije: primarnu i sekundarnu, što znači da predstavljaju iskaze koji sadrže ilokucijsku snagu koja indicira jedan tip govornoga čina, a istovremeno se njima izvodi neki drugi tip govornoga čina (ibid.). Prema tome u našem primjeru (*Pa dobro, misliš li se ti vratiti kući?*) primarna je ilokucija naredba, a sekundarna pitanje.

U svakodnevnoj komunikaciji nailazimo na niz primjera koji potvrđuju teoriju indirektnih govornih činova, pa ćemo ovdje razmotriti još nekoliko takvih slučajeva u kojima bilo primarna bilo sekundarna ilokucija uključuju govorni čin pitanja. Klasičan i često citiran Searleov primjer glasi *Možeš li mi dodati sol?* (Searle 1975: 70). Primjenom svega dosad navedenoga možemo ustvrditi da ovaj iskaz ne ispunjava uvjete koje zahtijeva govorni čin pitanja (dakle govornik ne očekuje odgovor, već reakciju), no za razliku od prethodnoga primjera on ne uključuje nužno neravnomjernu raspodjelu moći u odnosu između emitenta i recipijenta, dakle ne zahtijeva i ne podrazumijeva autoritet. Prema tome ovaj iskaz svojom primarnom ilokucijom odgovara uvjetima za govorni čin zahtijevanja ili molbe (Searleov *request* odnosi se i na jedno i na drugo).²³ Osim toga da bi se neki govorni čin protumačio na pravilan način, potrebno je u razmatranje uključiti ne samo teoriju govornih činova i indirektnih govornih činova već i načelo suradnje (kooperativnosti). Recipijent će tako na temelju situacijskoga konteksta i općega znanja, uz uvijek prisutnu pretpostavku da je njegov sugovornik komunikacijski kooperativan, moći neku izjavu dekodirati na način na koji je to emitent želio.

Nastavljajući se na Searleovu ideju da određeni leksički oblici (primjerice *molim*) zahvaljujući svojoj konvencionaliziranosti u sebi eksplicitno i jasno sadrže performativnu komponentu koja upućuje na primarnu ilokuciju (dakle molbu), moramo ustvrditi da se u komunikaciji često mogu pronaći primjeri u kojima se nekim iskazom unatoč takvu »jasnu« indikatoru ipak izvodi neki drugi govorni čin, primjerice zahtijevanje ili naredba. U takvim nam je slučajevima potrebno potražiti još neki dodatni marker nužan za pravilno tumačenje ilokucije, a on je obično sadržan u situacijskom kontekstu ili/i nekom dodatnom elementu same propozicije. Primjer takva govornog čina jest *Hoćeš li, molim te, već jednom prestati s tim?* Primarna ilokucija tog govornog čina jest u najmanju ruku zahtjev, a ako postoji izražena disproporcija u odnosu moći (dakle takva u kojoj je emitent neupitan autoritet), možemo govoriti i o naredbi. Osim što u takvim slučajevima autoritet implicira mogućnost tumačenja primarne ilokucije kao zahtjeva ili naredbe, možemo reći da i sintagma *već jednom* onemogućuje recipijenta u tumačenju primarne ilokucije kao molbe jer se njime »poništava« komponenta uljudnosti koju izraz *molim* nosi u sebi. Temeljna razlika između takvih zahtjeva i pitanja leži zapravo u činjenici da emitent koji postavlja (pravo) pitanje od recipijenta kao reakciju očekuje neku verbalnu radnju (odgovor), dok emitent koji kroz formalni oblik pitanja iskazuje neki zahtjev ili naredbu, od recipijenta očekuje neku neverbalnu radnju.

²³ Searle kasnije, dakle u teoriji indirektnih govornih činova, naglašava da je o molbi riječ ako se u takvu pitanju nađe riječ *please*, koja eksplicitno i doslovno označava primarnu ilokuciju iskaza (1975: 78).

S druge pak strane postoje pitanja koja imaju i formu i funkciju pitanja, ali čije značenje ne odgovara onome sadržanom u propoziciji. Doduše, u takvim slučajevima funkciju pitanja možemo uzeti s izvjesnom ogradom, i to stoga što se ona često svodi na neku vrst retoričkoga pitanja, koje bi se onda opet moglo protumačiti kao govorni čin prekoračavanja ili prigovaranja. Primjerice ako na izjavu *John Bon Jovi loše svira gitaru* uslijedi odgovor *John Bon Jovi loše svira gitaru?*, možemo ga protumačiti kao pitanje čije je značenje: *Kako možeš takvo što reći?*, a tom je pak »pitanju« primarna ilokucija zapravo prijekor. Stoga u takvim slučajevima možemo govoriti o *transilokuciji* pojedinih govornih činova.

Retoričkim se pitanjima u literaturi obično dodjeljuje status »posebnih pitanja« (usp. Zimmermann 1988: 95; Bačić 2012: 271–75), koji su zaslužila time što formalno imaju oblik pitanja (realiziran bilo finitnim glagolom na prvom mjestu bilo upitnom riječju), a ne zahtijevaju verbalni odgovor (odnosno barem ne verbalni odgovor na svoj propozicijski sadržaj). Mišljenje da retorička pitanja ne zahtijevaju odgovor proizlazi iz stava da su takva pitanja zapravo tvrdnje, čime ih onda svrstavamo u klasu indirektnih govornih činova. No jesu li retorička pitanja uvijek samo indirektni govorni činovi ili možda imaju još koju karakteristiku koja bi ih mogla na neki način izdvojiti (i) iz te klase? Indirektni govorni činovi ispunjavaju određenu komunikacijsku svrhu i uvijek su, barem jednim svojim dijelom, usmjereni na sugovornika. Kod indirektnih govornih činova emitent ima određena očekivanja od recipijenta, odnosila se ona na neku neposrednu verbalnu ili neverbalnu reakciju (npr. popuštanje ili povlačenje iz diskusije kod prigovaranja, postupanje u točno određenom okviru kod savjetovanja itd.), no takva izravna reakcija na govorni čin retoričkoga pitanja u nekim situacijama može i izostati, odnosno ona se i ne očekuje, pa čak možemo ustvrditi da su retorička pitanja ponekad monološkoga karaktera, što s indirektnim govornim činovima nije slučaj. Monološki karakter retoričkih pitanja realizira se u situaciji u kojoj govornik sam odgovara na svoje pitanje ili u kojoj ni sam ne daje odgovor na pitanje, već mu ono služi samo za poticanje vlastitoga tijeka misli. Naravno, reakcija sugovornika mogla bi biti kakvo kimanje glavom ili slijeganje ramenima, ali takva reakcija nije ni nužna ni očekivana, dakle nije konstitutivna za navedeni tip retoričkih pitanja. Zimmermann (1988: 100) tako tvrdi da je kod retoričkih pitanja u prvom planu Bühlerova funkcija izraza (*Ausdruck*), koja se odnosi na pošiljaoca poruke, dakle koja je na neki način autousmjerena.

Jednako kao što formalni oblik pitanja može implicirati kakvu drugu ilokuciju, tako i propozicijski sadržaj iskaza kojemu sekundarna ilokucija nije pitanje može implicirati primarnu ilokuciju pitanja. Primjerice ako žena kaže mužu *Hoću da mi kažeš gdje si se skitao cijelu noć!*, formalno nam rečenično ustrojstvo (sekundarna ilokucija) govori da je tu riječ o zahtjevu, no primarna ilokucija ovoga iskaza zapravo je pitanje (*Gdje si se skitao cijelu noć?*).²⁴ Na sličan način možemo promatrati i primjere u kojima govornik u izjavnom obliku izražava neku nesigurnost (*Ne znam hoće li doći i Petra*), pri čemu polazi od pretpostavke da sugovornik posjeduje informaciju koju on indirektno traži, ili

²⁴ U formalnogramatičkom smislu ovdje je riječ o zavisnoupitnim rečenicama. Naime pitanje je u njima sadržano u zavisnoj surečenici (klauzi).

pak primjere koji u svojoj propoziciji sadrže elemente prema kojima bismo ih svrstali u klasu ekspresiva (*Nadam se da ćeš mi dati svoju kreditnu karticu*). U prvom se slučaju od sugovornika očekuje verbalna reakcija u vidu tražene informacije, a u drugom je slučaju verbalna reakcija u drugom planu (iako je dobrodošla u obliku pozitivnoga odgovora), dok je u prvom planu očekivanja neverbalna reakcija, zbog čega je takvom tipu indirektnih govornih činova moguće pripisati i drugu primarnu ilokuciju, dakle ne samo ilokuciju pitanja, već i zahtjeva (ili molbe). Tako primjerice Franck (1980: 57) kaže da je kod govornih činova poput zahtjeva ili ponude moguće uočiti dvije razine reakcije, naime razinu prihvaćanja i izvršavanja. Pritom je potrebno uočiti da detaljnije promišljanje o govornim činovima osim pravila koja je za pojedinu klasu govornih činova uveo Searle (1969) treba svakako uključiti želje i očekivanja emitenta kao i potencijalne reakcije recipijenta, koje su ovisne o konkretnoj komunikacijskoj situaciji, a ne samo o propozicijskom sadržaju iskaza.

4 Zaključno

U ovom se prilogu, kao što je najavljeno, pitanja razmatraju iz dviju perspektiva – gramatičke i pragmatolingvističke – pri čemu se nužno uspostavlja distinkcija između upitne rečenice kao gramatičke jedinice i pitanja kao govornog čina, odnosno pragmatolingvističke jedinice. Pokazuje se međutim i to da upitna rečenica i pitanje imaju brojne dodirne točke te da se razlika među njima može uspostaviti samo u slučajevima u kojima se sintaktička struktura rečenice i njezina komunikacijska uloga ne podudaraju. U prvom se dijelu rada navode dvije relevantne klasifikacije upitnih rečenica u hrvatskom jeziku, Musićeva i Mihaljevićeva, pri čemu ova druga jasno pokazuje da su za uspostavljanje obuhvatne tipologije upitnih rečenica podjednako važne i njihova sintaktička struktura i komunikacijska funkcija, što se posebice uočava kod tzv. eho pitanja. Po svemu sudeći, zbog njihove izrazite usmjerenosti na komunikaciju ni gramatika se pitanja ne može oglušiti na njihovu funkciju (tj. pragmatiku). Izrazitiji pomak prema funkcionalnom aspektu u razmatranju problematike pitanja u hrvatskom jeziku nalazimo u Silić–Pranjkovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika*: pitanjima se ovdje pristupa s obzirom na njihovu priopćajnu svrhu. To nadalje otvara prostor da se o njima govori i s aspekta teorije govornih činova, u kojoj se priopćajna svrha naziva ilokucijom. Searle je uspostavio tipologiju ilokucijskih govornih činova, koja se temelji na određenim pravilima, odnosno uvjetima koje mora ispunjavati neki iskaz da bi pripao određenom tipu govornoga čina. Kada je riječ o govornim činovima čija sintaktička struktura upućuje na pitanje, a komunikacijska im svrha (ilokucija) upućuje na nešto drugo (primjerice naredbu, konstataciju, molbu i sl.), riječ je o takozvanim indirektnim govornim činovima. Naime takvi govorni činovi ne ispunjavaju neke (ili nijedan) od uvjeta koje treba ispunjavati govorni čin pitanja (ne zahtijevaju odgovor, ili pošiljatelj zna odgovor na pitanje, ili recipijent ga ne zna i sl.), no Searle pronalazi »kompromis« uvažavajući i njihovu sintaktičku strukturu i komunikacijsku ulogu, pa prvo naziva sekundarnom, a drugo primarnom ilokucijom.

Naposljetku pristupajući ovdje pitanjima i iz gramatičke i iz pragmatičke perspektive te perspektive teorije uljudnosti, nastojale smo ponovno aktualizirati ovu kompleksnu

temu. Ako smo i uspjele ponuditi pokoji prihvatljiv odgovor na *pitanja o pitanjima*, to dakako ne znači to da nismo otvorile i neka nova pitanja. Stoga nam ne preostaje drugo nego se još jednom pozvati na Augusta Musića koji je u svojoj raspravi o pitanjima skromno pripomenuo: »ni sâm ne mislim, da mi je pošlo za rukom, na sva pitanja, što ih ‘pitanja’ zadaju, odgovoriti onako, kako treba« (Musić 1909–1914: I, 101).

IZVORI I LITERATURA

- Hans ALTMANN, 1987: Zur Problematik der Konstruktion von Satzmodi als Formtypen. *Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik*. Ur. Ur. J. Meibauer. Tübingen: Niemeyer. 22–57.
- Rainer BÄUERLE, T. Ede ZIMMERMANN, 1991: Fragesätze. *Handbuch zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 6: Semantik*. Ur. A. Stechow, D. Wunderlich. Berlin: Walter de Gruyter. 333–48.
- Krešimir BAGIĆ, 2012: *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mirjana BORUCINSKY, Sandra TOMINAC COSLOVICH, 2015: Formalno i funkcionalno u jeziku: Sistemska funkcionalna gramatika u odnosu na ostale funkcionalne gramatike i kognitivnolingvističke pristupe. *Fluminensia* 27/2. 11–29.
- Penelope BROWN, Stephen C. LEVINSON, 1978: *Politeness: Some universals in language use*. Cambridge University Press.
- Jan P. DE RUITER (ur.), 2012: *Questions: Formal, Functional and Interactional Perspectives*. Cambridge University Press.
- Dorothea FRANCK, 1980: *Grammatik und Konversation*. Königstein: Scriptor.
- Michael Alexander Kirkwood HALLIDAY, 1970: Language Structure and Language Function. M. A. K. Halliday: *On Grammar: Volume 1 in the Collected Works of M. A. K. Halliday*. Ur. J. Webster. London, New York: Continuum. 2002. 173–195.
- Michael Alexander Kirkwood HALLIDAY, 2004: *An Introduction to Functional Grammar*. 3rd edition. Revised by Christian M. I. M. Matthiessen. Arnold Publishers.
- Yan HUANG, 2007: *Pragmatics*. Oxford: University Press.
- Roman JAKOBSON, 2008: *O jeziku*. Prir. Linda R. Waugh i Monique Monville-Burston. Prev. Damjan Lalović. Zagreb: Disput.
- Radoslav KATIČIĆ, 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: Nacrta za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus.
- Danijela MAROT, 2005: Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji. *Fluminensia* 17/1. 53–70.
- Milan MIHALJEVIĆ, 1995: Upitne rečenice u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 39. 21/1. 17–38.
- Milan MIHALJEVIĆ, 2011: Pitanja u hrvatskome jeziku. *Sintaksa hrvatskoga jezika / Književnost i kultura osamdesetih: Zbornik radova 39. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. K. Mićanović. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola. 35–41.
- August MUSIĆ, 1909–1914: Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku I–III. *Rad JAZU*, 172, 184, 203. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 101–219, 96–235, 150–56.

- Ismail PALIĆ, 2010: *Dativ u bosanskome jeziku*. Sarajevo: Naučna biblioteka »Slovo«.
- Ivo PRANJKOVIĆ, 1989: *August Musić*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.
- Ivo PRANJKOVIĆ, 2010: Komunikacijski aspekt gramatičkoga opisa. *Njegoševi dani 2: Zbornik radova*. Ur. T. Bečanović. Nikšić: Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet. 289–92.
- Ivo PRANJKOVIĆ, 2012: Upitno, pojačajno, namjerno i uvjetno *li*. *Pismo*, časopis za jezik i književnost X/I. 33–43.
- Ivo PRANJKOVIĆ, 2013: *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ivo PRANJKOVIĆ, Lada BADURINA, 2012: Načini izražavanja imperativnosti. *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova, knjiga 1 (Lingvistika)*. Ur. M. Omerović. Sarajevo: Slavistički komitet. 619–28.
- Josip SILIĆ, Ivo PRANJKOVIĆ, 2005: *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- John Rogers SEARLE, 1969: *Speech Acts*. London, New York: Cambridge University Press.
- John Rogers SEARLE, 1975: Indirect Speech Acts. *Syntax and semantics* 3. Ur. Cole–Morgan. Utrecht: Universiteitsbibliotheek. 59–82.
- Geoff THOMPSON, 2004: *Introducing Functional Grammar*. Second edition. Hodder Education.
- Wolfgang ZIMMERMANN, 1988: *Fragehandlungen und Frageverben: Ein Beitrag zur Vermittlung von Pragmatik, Grammatiktheorie und Lexikographie*. Erlangen: Palm und Elke.

POVZETEK

V prispevku obravnavamo vprašanja kot pragmatično kategorijo, torej kot kategorijo, povezano z govornim dejanjem (tj. z govorcem in sogovorcem), in jih v tem smislu ločimo od vprašalnih povedi kot skladenjske (slovnične) kategorije. V raziskavi se namreč potrjuje ugotovitev, da se formalna slovnična struktura (vprašalna poved) in vprašanje kot vrsta govornega dejanja v nekaterih primerih ne ujemata. Tako se, na primer, nekatera vprašanja po strukturi ne razlikujejo od pripovednih povedi, loči jih le stavčna intonacija (npr. *Ime?* ali *Pridete?*), pri nekaterih vprašanjih pa kljub strukturi vprašalne povedi od sogovorca ne pričakujemo odgovora, temveč neko drugo vrsto reakcije (npr. *Zakaj je okno zaprto?* ali *Bi rad batine?*). Na drugi strani pa imajo vprašalne povedi in vprašanja tudi številne skupne značilnosti, zato jih je možno razlikovati le v primerih, ko se skladenjska struktura povedi in njena sporazumevalna vloga ne ujemata. V prvem delu prispevka sta prikazani dve relevantni klasifikaciji vprašalnih povedi v hrvaškem jeziku, Musićeva in Mihaljevićeva, pri čemer je iz druge razvidno, da sta za oblikovanje celostne tipologije vprašalnih povedi enako pomembni tako njihova skladenjska struktura kot sporazumevalna funkcija, kar je še posebej očitno pri t. i. echo vprašanjih. Zaradi njihove poudarjene sporazumevalne vloge, se tudi slovnična struktura prilagaja njihovi funkciji (tj. pragmatiki). Problematiko vprašanj v hrvaškem jeziku s funkcijskega vidika bolj podrobno obravnava Silić in Pranjković v slovnici *Gramatika hrvatskoga jezika*: vprašanja so tu obravnavana glede na njihov sporočilni namen. To pomeni, da se o vprašanjih lahko

govori tudi z vidika teorije govornih dejanj, kjer se sporočilni namen imenuje ilokucija. V primeru, ko govorna dejanja po skladijski strukturi ustrezajo vprašanju, njihov sporočilni namen (ilokucija) pa kaže na kaj drugega (npr. ukaz, mnenje, prošnjo ipd.), govorimo o t. i. posrednih govornih dejanjih.

